

EEN BOEKJE OPEN OVER KATECHESE

overzicht van 5 jaar katechetische literatuur

In november vorig jaar bracht een aantal beginnende distriktskatecheten een oriënterend bezoek aan het documentatiecentrum van het HKI, waar hen de belangrijkste katechetische literatuur van de afgelopen 5 jaar werd voorgeschoteld. Gezien de reacties achteraf, bleek het een "leerzaam uurtje" te zijn geweest. Voor wie zich eveneens op de hoogte wil stellen van wat er de laatste jaren zoal verschenen is, wie zijn boekenplank weer eens wil aanvullen of de katechetische (school)bibliotheek op peil brengen: deze bijdrage wil daartoe enige ondersteuning bieden(1).

gestadig groeiende projectenstroom

Sinds het begin der *zeventiger* jaren groeit de projectenstroom gestadig. De 18 experimentele HKI-projecten luidden de start in *van* de ontwikkeling *van* een groot aantal projecten: ervaringskatechese, bevrijdingskatechese, bijbelkatechese. Met het groeien *van* die stroom (op het moment bestaan er zo'n kleine 650 projecten!) nam de behoefte aan ordening toe. Zo ontstond, in 1976, het OVERZICHT KA TECHETISCHE PROJEKTEN (2), *waarvan* ieder jaar een aanvulling verschijnt. Van alle *verschenen* projecten worden losse beschrijvingen gemaakt; een *viertal* registers zorgt *voor* een snelle en efficiënte toegankelijkheid. Ook *van* protestantse zijde bestaat overigens een dergelijk *overzicht*: de WEGWIJZER (3); deze beperkt zich echter niet tot materiaal *voor* het basisonderwijs, maar daarin *vindt* men ook materiaal *voor voortgezet* onderwijs. Wie op zoek is naar een beoordelingsinstrument *voor* katechetische projecten, kan het best terecht in het boek PLANNING VAN KATECHESE OP DE BASISCHOOL (4), of kan gebruik maken *van* het RASTER, dat afgedrukt stond in SCHOOL EN GODSDIENST 1984/5.

handboeken en naslagwerken

De vaak gehoorde verzuchting dat er *zóveel* gepubliceerd wordt dat het *voor* de praktisch werkzame katechee allemaal niet meer bij te benen is, was aanleiding tot de samenstelling *van* het HANDBOEK VOOR HET GODSDIENSTONDERWIJS (5). Dit handboek - opgezet rond een twaalfstal onderwerpen - wil uitdrukkelijk een brug slaan tussen theorie en praktijk; naast reflexieve bijdragen treft men *derhalve* ook praktijklessen aan. Hoewel niet direkt *voor* schoolkatechese bedoeld, maar *daarvoor* zeker een bruikbaar hulpmiddel, is ongetwijfeld het KATECHETISCH LEXICON (6). Het naslagwerkje ontstond *vooral vanuit* de behoefte *van veel* vrijwilligers (bij het protestants kerkelijk onderricht) om snel en efficiënt een antwoord te *vinden* op de *vraag*: "hoe zat het ook alweer?" Het boekje biedt een keur aan informatie aan de gebruiker, die er een handzaam "zakboekje" aan kan hebben. Hiermee vergelijkbaar, doch minder omvangrijk, is het themanummer van *Catechetische Informatie*: CATECHETISCH VOCABULARIUM (7), waarin vanuit katechetische oogpunt een eenvoudige toegankelijke benadering wordt gegeven van een groot aantal woorden, uitgewerkt naar de klassikale situatie toe. Als een poging tot antwoord op vragen naar feitelijke informatie over de (katholieke) kerk, ontstond een aantrekkelijk opgemaakte brochure KIJK OP KERK (8). Hierin zijn de

belangrijkste begrippen uit de katholieke traditie bijeengebracht rond vier grote blokken: oorsprong, geschiedenis, samenkomen en uiteengaan. Het achterin opgenomen register geeft deze brochure een lexikografisch tintje.

Twee naslagwerken op het terrein van de werkvormen:

HET DIDAKTISCH WERKVORMENBOEK (9) en DIDAKTISCHE WERKVORMEN (10). Het eerste is een overzichtswerk van zoveel mogelijk didaktische werkvormen (ingedeeld in een vijftal hoofdgroepen), voorafgegaan dooreen stuk theoretische achtergrondinformatie. Het tweede is een herziene opzet van het indertijd door de Vereniging van Katechese Docenten (VKD) uitgegeven (losbladige) boek onder gelijknamige titel. De vernieuwde opzet voorziet in 6 afzonderlijke delen, waarin de werkvormen per gebied volgens standaardmodel worden beschreven. Hoe kom je eigenlijk tot een verantwoorde keuze voor een werkvorm? Wat gaat er aan die keuze vooraf, welke aspecten zijn daarbij van belang? Vanuit dit soort vragen schreef G. v. Vliet het boekje WERKVORMEN IN DE CATECHESE (11). Hoewel bedoeld voor katechizatiegroepen, kan het boekje ook anderen helpen bij een verantwoorde keuze van werkvormen.

De KRITISCHE GODSDIENSTDIDACTIEK (12) van J. v.d. Ven, waarin een kritische theorie van de religieuze vorming in het onderwijs wordt gepresenteerd, funktioneert sinds zijn verschijnen in 1982 als een niet meer weg te denken standaardwerk in katechese en katechetiek. Een tweetal dossiers verscheen bij het HKI te Nijmegen: het DOSSIER BEVRIJDINGSKATECHESE (13), waarin een groot aantal studies, werkdokumenten en praktijkbeschrijvingen rond deze vorm van katechese werd opgenomen; en LEREN WAARDEREN (4), waarin een bloemlezing van uiteenlopende teksten op het terrein van de morele vorming. De meest recente publikatie ten aanzien van morele vorming is V.d. Vens VORMING IN WAARDEN EN NORMEN (15), waarin het eerder voorgestelde model van de "argumentatieve dialoog" verder wordt uitgewerkt.

geestelijke stromingen

Christendom, hindoeïsme, islam en jodendom staan centraal in het boek WAT GELOVEN ZIJ EIGENLIJK? (6), een lees- en kijkboek voor jongeren van 10-14 jaar: een van de eerste "gebruiksboeken" in het kader van het nieuwe leergebied "geestelijke stromingen". Leerlingen uit de hoogste basisschoolklassen kunnen zich hiermee informatie verschaffen over de achtergrond en de belangrijkste kenmerken en gebruiken van deze vier wereldgodsdiensten. In het boek gaat het niet alleen om cognitieve doelstellingen; er wordt gekozen voor een benadering, waardoor leerlingen met elkaar in gesprek kunnen komen.

Een tweede uitgave op dit gebied is IOTA: een uitgave welke is bedoeld voor onderwijs in godsdienst en/of levensbeschouwing o.a. op PABO's. Het boek wil studenten helpen bij het vinden van een eigen antwoord op vragen naar de oorsprong, de zin en de toekomst van het menselijk bestaan. Aan de hand van actuele teksten worden oriëntaties gegeven op godsdiensten en filosofische/kultu rele stromingen. Door het stellen van vragen en het zoeken naar mogelijke antwoorden worden de eigen meningsvorming en standpuntbepaling bevorderd (17).

Onder de titel VERKENNINGEN ROND GEESTELIJKE STROMINGEN (18) verscheen bij het KPC een brochure, waarin concepten en denkkaders omtrent geestelijke stromingen verhelderd worden. Uit de bijdragen van de (verschillende) auteurs blijkt o.a. dat "geestelijke stromingen" geplaatst wordt in de kontekst van

levensbeschouwelijke vorming, d.w.z. onderwijsactiviteiten die gericht zijn op het bewustmaken van en leren omgaan met fundamentele levens, en bestaansvragen; activiteiten welke vooral plaatsvinden in de leergebieden sociale wereldoriëntatie, catechese en geestelijke stromingen.

proefschriften

Een vijftal proefschriften werd de afgelopen drie jaren als "handelseditie" aangeboden. Het empirisch-pedagogisch onderzoek onder jongeren tussen 12-20 jaar van T. Andree leverde veel gegevens op omtrent de godsdienstige opvoeding van deze leeftijdsgroep, welke werden neergelegd in GELOVIG WORD JE NIET VAN ANZELF (19). Uit het onderzoek resulteerde o.a. dat bidden en naar de kerk gaan de twee voornaamste pijlers blijken te zijn waarop de godsdienstige opvoeding van deze jongeren rust. Gekonfronteerd met volstrekt gedemotiveerde leerlingen, stelt V.d. Burg in zijn dissertatie UITTOCHT UIT DE ILLUSIE (20) twee vragen aan de orde: wat moet de *inhoud* van het godsdienstonderwijs zijn om deze orde- en motivatieproblemen te voorkomen en onder welke *agogische* condities kan er een proces van samenwerking tussen docent en leerling op gang komen? Het onderzoek gaat verder dan alleen de probleemanalyse, en wil ook suggesties geven om bij de planning van lessen of een leerplan rekening te houden met de als gunstig ervaren voorwaarden tot relevantiebesef bij de leerlingen.

In het godsdienstpedagogisch onderzoek van Schaap, SAMEN LEREN LEVEN EN GELOVEN (21), wordt een poging gedaan om ten dienste van de godsdienstige vorming een leermodel te ontwerpen, dat recht doet aan de eigen inbreng van de lerenden én aan de inhoud die ter sprake komt. Centraal staat derhalve de vraag, hoe mensen persoonlijk en gezamenlijk kunnen leren omgaan met kernwoorden van geloven, zódanig, dat ze zelf actief leren en zich ontwikkelen. Tenslotte twee proefschriften op het terrein van de basisschool catechese.

De vraagstelling in de dissertatie van Van Gerwen, CATECHETISCHE BEGELEIDING (22) luidt: is het effect van een curriculum fundamentele catechetiek wat betreft kennis, inzicht en belangstelling afhankelijk van de explicitering van de systematiek? Het empirisch onderzoek, uitgevoerd onder leerkrachten met behulp van een aantal "distriktskatecheten", leverde weliswaar geen positief antwoord op de vraag op, maar wel een aantal winstpunten voor de catechetische begeleiding. Als "nevenproduct" van dit proefschrift ontstond het boekje CATECHESE WAARTOE? (23). Dit cursusboek, waarin de catechese wordt benaderd vanuit de doelstellingsproblematiek, is op de eerste plaats bestemd als een instrument ten behoeve van de catechetische begeleiding van leerkrachten in het basisonderwijs. Om inzicht te krijgen in de inhoudelijke stellingnamen van onderwijsgevendende aan katholieke basisscholen met betrekking tot catechese, verrichtte de socioloog Claassen een uitgebreid veldonderzoek, waarvan de resultaten werden neergelegd in het proefschrift SCHIPPEN TUSSEN SCHOOL EN KERK (24).

geloofsoverdracht

Aan het "intergeneratieve" probleem (het doorgeven van het geloof aan de toekomstige generatie) wordt in de literatuur veel aandacht besteed. Het Nederlands Landelijk Pastoraal Overleg van 1982 was geheel gewijd aan deze problematiek, hetgeen leidde tot de brochure GELOOFSOEVERDRACHT (25). Veel

van dezelfde bekommernissen zijn ook terug te vinden in kerkelijke documenten als de pauselijke adhortatie HET GEVEN VAN CATECHESE IN ONZE TIJD (26) en de bisschoppelijke intentieverklaring PERSPECTIEVEN VOOR DE CATECHESE IN NEDERLAND (27); en verder ook in de NRK-brochure EEN WEG IN DE CATECHESE (28).

In TWEE GELOVEN IN ÉÉN HUIS (29) doet Nieuwenhuis verslag van zijn peiling onder ongeveer 500 ouders met opgroeiende kinderen, om daarmee in kaart te brengen wat met veel van de gezinnen uit de "tussengeneratie" ten aanzien van geloof en kerkbeleving is gebeurd (vgl. ook de TV-uitzendingen UIT DE GROND VAN MIJN HART (30), om daarmee een poging te doen een brug te slaan tussen de geloofsbeleving van huidige jongeren en die van hun ouders, en wegen te zoeken waarlangs een geloofsgesprek tussen beiden weer mogelijk kan worden. Het tijdschrift *Concilium* besteedde twee themanummers aan het DOORGEVEN VAN HET GELOOF AAN KOMENDE GENERATIES en JEUGD ZONDER TOEKOMST (31) Saris gaat in zijn boek SAMEN LEREN GELOVEN (32) na, welke mogelijkheden mensen hebben bij hun persoonlijke ontwikkeling en hun gelovige vorming in uitwisseling met elkaar. Saris onderzoekt, waardoor het proces van wisselwerking en wederkerigheid niet op gang komt of op een gegeven moment ernstig stagneert.

Handreikingen - merendeels in de vorm van kleine brochures - t.a.v.

kinderkatechese in buitenschools verband, verschenen er legio (33). Vrijwel alle hebben ze tot doel praktische suggesties te bieden voor de organisatie van deze vorm van katechese/katechizatie resp. godsdienstige opvoeding.

De bundel GODSDIENSTIGE OPVOEDING IN HET GEDING (34) schotelt de lezer in totaal 21 bijdragen voor die het godsdienstpedagogisch denken ten aanzien van gezin, school en kerk in kaart brengen, en waarin zowel de fundamentele als de praktische kant ervan aan bod komen. Een spraakmakende publikatie was V.d. Berks "rapsodische verkenningen" over katechese, school, geloof en opvoeding in VLUCHTEN KAN NIET MEER (35), waarin de auteur aantoonde dat de huidige maatschappij in een fundamentele crisis is terecht gekomen waar het unieke van het menselijk bestaan en de openheid van het mysterie karakter ervan volkomen dreigt te verstikken. Voor een breder geïnteresseerd publiek werkte hij later de grondideeën van dit boek uit in OPVOEDEN IN GELOVEN (36), waarvan de inhoud overigens mede bepaald werd door de gelijknamige KRO-radiouitzendingen onder dezelfde titel.

spanningen en stromingen

In KATECHESE IN HET VOORTGEZET ONDERWIJS (37) wordt een handzaam vergelijkend overzicht geboden van de standpuntbepalingen van zes schoolkatechetische opties (V.d. Ven, Nieuwenhuis, HKI, V.d. Berk, auteurs *Naderen om te horen*, F.H. Kuiper), afgesloten met een analyse van de kerkelijke documenten *Algemeen Directorium voor Katechese* en *Catechesi Tradendae*; een brochure die tot doel had impulsen te geven voor een onderling gesprek tussen de verschillende "stromingen".

De spanning tussen de algemene visie van genoemde kerkelijke documenten en visies die afgestemd zijn op concrete situaties, weerspiegelt zich ook in een boekje als TUSSEN KANSEL EN LESLOKAAL (38), waarin de relatie tussen kerk en school centraal staat. Waar de een van mening is dat de kerk een specifieke taak

t.o.v. schoolkatechese heeft, stelt de ander dat deze relatie niet langer te legitimeren is.

De essentiële opgave om bij levensbeschouwelijke vorming geen abstraktie te maken van het concrete gesitueerd-zijn vormt de centrale intuïtie van DE WAARHEID DUURT MAAR ÉÉN MOMENT (39), waarin een pleidooi gehouden wordt voor de stelling dat - welke stroming men ook aanhangt - men niet om de noodzaak heen kan van situationeel bezig zijn. Of anders geformuleerd: een onderwijsleerproces kan pas echt iets betekenen, als het (o.a.) geworteld is in het hier en nu.

SPANNINGEN ROND KATECHESE (40) werden door een zevental auteurs in een gelijknamige bundel vastgelegd: zeven momentopnamen die niet alleen probeerden de zaken vast te leggen waar het inhoudelijk om draait, maar tevens de beleving van mensen die daarmee - in het brede vlak van kerk en samenleving - worstelen. De spanningsvolle en nog immer veelbesproken verhouding tussen openbaring/traditie en ervaring, was voor de redactie van *Tijdschrift voor Theologie* aanleiding om hieromtrent een thematisch nummer uit te brengen: ERVARING EN TRADITIE IN DE KATECHESE (41), waarin vooral de typisch theologische kanten aan de discussie werden uitgediept. In hetzelfde jaar (1982) tekende de redactie van *Verbum* voor een "intentieverklaring" met betrekking tot een aantal FUNDAMENTELE ASPEKTEN OMTRENT DOEL EN INHOUD VAN DE SCHOOLKATECHESE (42); een inspirerende verklaring, die veel reacties oiep (43) en een bijdrage leverde aan de verdere katechetische reflectie en discussie. In het zgn. *SLEVO-rapport* KATECHESE EN ANDERE

LEVENS BESCHOUWELIJKE VORMING IN HET KATHOLIEK VOORTGEZET ONDERWIJS (44) wordt een poging gedaan om orde te scheppen in de veelheid van termen en begrippen, en beschreven op welke verschillende wijzen in de levensbeschouwelijke vorming de eigen traditie kan worden ingevuld; eveneens vooral met het oog op toekomstig beleid. Spanningen tenslotte ook, waar het gaat om het beeld van joden en jodendom in katechetisch materiaal; neergelegd in RICHTLIJNEN VOOR HET ONDERZOEK NAAR ANTI-JUDAÏSME IN CATECHETISCH MATERIAAL (45) en HET BEELD VAN JODEN EN JODENDOM IN KATECHETISCHE METHODEN (46): twee brochures die katecheten attent maken op mogelijk anti-joodse tendensen in het door hen gebruikt materiaal. Ook twee bijdragen in de bundel WERKELIJKHEID EN FIKTIE IN GODSDIENSTONDERWIJS EN KATECHESE (47) gaan in op deze actuele problematiek.

Een nieuwe visie op het vak godsdienstonderwijs, waarbij de lesstof geordend in thema's afgeleid wordt van vragen die leven bij ieder mens, werd neergelegd in EEN NIEUWE KIJK OP GODSDIENSTONDERWIJS (48). Hoe dit vak een structurele plaats kan krijgen binnen het geheel van het (voortgezet) onderwijs door middel van de ontwikkeling van een (deel)schoolwerkplan, is beschreven in GODSDIENSTONDERWIJS IN HET SCHOOLWERKPLAN (49).

bijbel en katechese

Zowel in school als in parochie staat het gebruik van de bijbel in de katechese in toenemende mate in de belangstelling. Deze grotere aandacht gaat gepaard met een nieuw zicht op de Schrift en op de plaats ervan binnen kerk en samenleving. Onder invloed van verschuivingen in exegese en theologie openden zich nieuwe

perspektieven op de oorsprong van de bijbel en de betekenis ervan voor de huidige samenleving. Tegelijkertijd groeide er een bewustwording van de noodzaak de christelijke geloofstraditie als zodanig uitdrukkelijker onder woorden te brengen door het heropenen van de bijbelse bronnen.

Het DOSSIER BIJBEL EN KATECHESE (50) wil een aantal stimulansen geven voor deze hernieuwde oriëntatie op het bijbelgebruik in de katechese. Minder omvangrijk en eigenlijk bedoeld als algemene inleiding op een nieuwe serie bijbelprojecten, is OPEN BOEK (51), waarin wordt uiteengezet hoe hedentendage de bijbel in de katechese kan worden geopend onder gelijktijdige verkenning van de samenleving van vandaag. De talloze kinderbijbels welke sinds de laatste decennia verschenen, werden eerder al geanalyseerd in RAPPORT KINDERBIJBELS (52); in KINDERBIJBELS VERGELEKEN (53) werden opnieuw meer dan 50 op dat moment in omloop zijnde kinderbijbels nader beschouwd.

Dat zorgvuldig gekozen sprookjes goede diensten kunnen bewijzen als voorbereiding op de bijbelse verhaalstof, betoogde J. v. Dreven in zijn boekje SPROOKJES, BIJBEL EN KIND (54). Vragen bij het gebruik van bijbelverhalen (wat doe je met een bijbelverhaal, wat beleef je er aan, enz.) worden gesteld in VERHALEN EN VERTELLEN: over het werken met bijbelverhalen in de kindergroep (55).

lees- en kijkboeken

Uit de vele momenteel ter beschikking staande verhalen en foto-boeken lichten we er enkele uit. In 1984 verscheen bij het HKI het eerste van een serie "kijk- en praatboeken", onder de titel NAAR GODS-BEELD (56): een boek waarin geschilderd werd hoe mensen aarzelend en zoekend op weg zijn naar hun God. Spoedig daarna werd dit boek gevolgd door RIJK VAN GERECHTIGHEID (57), een kijk- en praatboek rond het Onze Vader dat twee begrippen, "het Rijk Gods" en het "doen van gerechtigheid" (wezenlijk met elkaar *verbonden*) centraal stelt. Deze kijk- en praatboeken zijn samengesteld voor (jong)volwassenen die zich individueel of in groepsverband willen bezinnen op hun eigen *geloven* en willen *tevens* een ondersteuning zijn om de geloofskommunikatie tussen jongeren, volwassenen en kinderen weer mogelijk te maken.

Na An Kesselaers twee eerste verhalenbundels STA EENS EVEN STIL (58) en ONTDEK HET ZELF (59) heeft ook haar derde bundel DE FEESTEN VAN HET JAAR (60) zijn weg *gevonden* naar *veel* ouders, leerkrachten en katecheten. In dit laatste boek is een aantal uiteenlopende verhalen, teksten, legenden en eigentijdse jeugdliteratuur bijeengebracht, gegroepeerd rond de feesten *van* het jaar. Een heel bijzonder prentenboek verscheen in 1983 de titel TEKENEN VAN LEVEN (61). Ruim 200 tekeningen *van* "Woeloem" (Wim Hesseis; als illustrator bekend *van* o.a. de *Kritische Gemeente IJmond*, *De Bazuin* en *Uittocht*) werden in dit breedband boek bij elkaar gebracht, merendeels *voorzien van meditatieve* teksten of bijbelcitaten. Tenslotte *valt* spoedig het gezinsgeloofsboek AL DE DAGEN VAN ONS LEVEN (62) te *verwachten*: een vertaling en bewerking *van* het Duitse *Durch das Jahr durch das Leben*. Dit boek - met *veel* verhalen, liederen, gebeden, gedichten en reflexieve teksten - zal in het bijzonder gericht zijn op de "ondersteuning *van* de christelijke gezinscultuur zoals die in het *leven van* alledag gestalte kan krijgen en op bijzondere momenten in het *leven* of door het jaar meer uitdrukkelijk beleefd en gevierd wordt" (63).

De liedbundel DAG VADER GOD (64) - waarin 50 liedjes staan *voor* kinderen *van* de basisschool, ten dele geschreven *voor* katecheselessen en vieringen - *leverde* de inspiratie *voor* het schrijven *van* twee werkboeken met verhalen en modellen *voor* vieringen waarin deze liedjes een eigen plaats kregen: STERKE VERHALEN VAN VADER GOD en VERHALEN OVER JEZUS EN ZIJN VRIENDEN (65).

geschiedenis van de katechese

Historische studies met betrekking tot katechese en katechetiek verschijnen heden ten dage nauwelijks; althans niet in het Nederlandse taalgebied (66). Twee uitzonderingen zijn het jubileumnummer *van Verbum: EEN HALVE EEUW GESCHIEDENIS VAN EEN TIJDSCHRIFT IN HET SPANNINGSVELD TUSSEN THEOLOGIE EN PEDAGOGIEK* (67), waarin P. Cooreman *vooral* aandacht besteedt aan de langzame doorbraak en ontwikkeling *van* (school)katechese en aan datgene wat die doorbraak afremde dan wel bespoedigde. En *vervolgens* de studie *van* A. Lemmens, *SCHOOLKATECHESE IN NEDERLAND* (68), waarin de geschiedenis *van* vorm en plaats *van* de basisschoolkatechese in Nederland sinds de eeuwwisseling vanuit een gelovige optiek wordt bestudeerd. De genoemde dissertaties *van* Van Gerwen en Claassen (69) tenslotte, *bevatten* enkele historische hoofdstukken, welke nodig zijn om het onderzoek in het brede kader *van* de katechetische ontwikkelingen te zetten.

initiatiesakramenten

In het KASKI-rapport MEETELLEN EN MEEDOEN (70) werd een afsluitende *evaluatie* gegeven *van* de onderzoeken naar de belangrijkste *vormen van* kerkelijke participatie: doop, *vormsel* en eerste communie. Eerder *verschenen daarover* drie afzonderlijke rapporten: DOPEN ... JA WAAROM EIGENLIJK? (71), WIE VORMT WIE? (72) en AAN DE TAFEL VAN DE HEER (73). Afgezien *van* de talrijke uit onderzoek verkregen gegevens met betrekking tot de praktijken rond deze initiatiesakramenten, werd met deze analyses onomstotelijk aangetoond, dat de rol *van* de traditie vrijwel uitgespeeld lijkt te zijn als het gaat om mensen christelijk en kerkelijk te *motiveren*.

Een OVERZICHT *van* praktische literatuur en konkreet materiaal rond eerste communie en *vormsel* verscheen onlangs in *Opstap* (74).

tot slot

Ondanks de opgelegde beperkingen, ligt er toch een lange lijst *van* recente en interessante publikaties *voor* op het terrein *van* katechese en katechetiek. Het overzicht laat zien, dat de katechetische boekenkast alleen al met studieuze materiaal dat de laatste vijf jaar is verschenen, rijkelijk gevuld kan worden. Wanneer u, nieuwsgierig geworden naar de *verdere* inhoud *van* de genoemde titels, aan het lezen slaat: "pas op, dat jij niet door boeken wordt *verslonden!*"

VOETNOTEN

1. Het in dit artikel geboden literatuuroverzicht betreft uitsluitend Nederlandstalige

literatuur. Projecten, methoden, didactisch materiaal enz. worden niet vermeld. Verder gaat het merendeels om ná 1980 verschenen boeken en brochures, welke in het algemeen nog steeds verkrijgbaar zijn. Themanummers en tijdschriftartikelen zijn (een enkele uitzondering daargelaten) buiten beschouwing gelaten. Een ongeveer gelijklopende tekst van dit artikel is ook te vinden in het winternummer van *Korrel* 1985.

2. *Overzicht Katechetische Projecten*. HKI, Nijmegen, 1976 vvo (losbladige uitgave).

3. *Wegwijzer voor godsdienstonderwijs en katechese*. Dokumentatiemateriaal bijeengebracht en beschreven door de bijbelwerkplaats te Amsterdam. Uitg. PS BBL, Voorburg.

4. *Planning van katechese op de basisschool*. NRK, Nijmegen, 1983 (niet meer verkrijgbaar).

5. *Handboek voor het godsdienstonderwijs*. Boekencentrum, Den Haag, 1985 (losbladige uitgave).

6. F.H. Kuiper - B. Robbers (red.), *Katechetisch lexicon*. Wat is wat in de katechese. Meinema, Delft, 1985. 152 blz.

7. *Catechetisch vocabularium*. Themanummer *Catechetische Informatie* 10 (1982)2.

8. *Kijk op kerk*. Uitg. Katechetisch Centrum, Tilburg, 1983. 32 blz. Een drietal katecheten stelde voor de schoolbibliotheek van een katholieke school een lijst met aanbevolen boeken samen, welke bij dit centrum is te verkrijgen.

9. P. Hoogeveen - J. Winkels, *Het didactisch werkvormenboek*. Variatie en differentiatie in de praktijk. Dekker & V.d. Vegt, Nijmegen, 1982. 255 blz.

10. S. v. Beurden - M. Agterberg (red.), *Didactische werkvormen voor docenten van geestelijke en maatschappelijke vakken*. 6 din VKD/KPC/Segers, Schiedam, 1984 vvo

11. G. v. Vliet, *Werkvormen in de katechese*. Kok, Kampen, 1985. 61 blz. J. v.d. Ven, *Kritische godsdienstdidactiek*. Kok, Kampen, 1982. 700 blz.

12. J. v.d. Ven, *Kritische godsdienstdidactiek*. Kok, Kampen, 1982. 700 blz.

13. Eijkman - J. v. Lier, *Dossier bevrijdingskatechese*. Een bundel studies, werkdokumenten en praktijkbeschrijvingen. HKI/De Horstink, Nijmegen - Amersfoort, 1979. 236 blz.

14. J. Simons (red.), *Leren waarden*. Een bundel studies rond de problematiek van -de morele vorming binnen het onderwijs. HKI, Nijmegen, 1984. 304 blz.

15. J. v.d. Ven, *Vorming in waarden en normen*. Kok, Kampen, 1985.

16. B. Jalink, *Wat geloven zij eigenlijk? Lees- en kijkboek voor jongeren van 10 tot 14 jaar over christendom, hindoeïsme, islam en jodendom*. Meinema, Delft. 1986.

17. R. Stellwag - H. v. Haeren, *Iota. Oriëntatie op godsdienst, filosofie en cultuur*. Malmberg, Den Bosch, z.j. (1986). 164 blz.

18. C. Verbeek - M. Poort-Mittendorff (red.), *Verkenningen rond geestelijke stromingen*. KPC, Den Bosch, z.j. (1986). 74 blz.

19. T. Andree, *Gelovig word je niet vanzelf*. Godsdienstige opvoeding van r.k. jongeren tussen 12-20 jaar. Dekker & V.d. Vegt, Nijmegen, 1983. 384 blz.

20. L. v.d. Burg, *Uittocht uit de illusie*. Over het stimuleren van morele en religieuze ontwikkeling bij twaalf- tot zeventienjarigen in het godsdienstonderwijs. Kok, Kampen. 464 blz.

21. J. Schaap, *Samen leren leven en geloven*. Een godsdienstpedagogisch onderzoek naar het omgaan met kernwoorden van geloven in situaties van dialogisch leren en begeleiden. Boekencentrum, Den Haag, 1984. 328 blz.

22. G. v. Gerwen, *Catechetische begeleiding*. Een onderzoek naar het effect van

een educatieprogramma voor onderwijsgeevenden aan het basisonderwijs. Kok, Kampen, 1985, 294 blz. Ten dienste van catechetische begeleiders van mensen die onderwijs geven aan kinderen van 4-8 jaar werd in 1981 een boek samengesteld onder de titel *Geleidelijk* (HKI-NRK, Nijmegen, 1981. 122 blz.).

23.G. v. Gerwen, *Catechese waartoe? De basisschoolcatechese benaderd vanuit de vraag naar het doel*. Kok, Kampen, 1985. 77 blz

24.A. Claassen, *Schipperen tussen school en kerk*. Een onderzoek bij onderwijsgeevenden van katholieke basisscholen naar de situatie van de hedendaagse basisschoolcatechese tegen de achtergrond van haar geschiedenis. Dekker & V.d. Vegt, Nijmegen, 1985. 354 blz.

25. *Geloofsoverdracht*. Een reactie van de bisschoppen op de aanbevelingen van het LPO over geïoioisoverdracht tussen jongeren en ouderen. Secr. RKK, Utrecht, 1982. 16 blz.

26. *Het geven van catechese in onze tijd*. Apostolische adhortatie "Catechesi Tradendae" van paus Johannes Paulus II. Rome, 1979, O.a. uitgegeven als special van *Archief van de kerken* 34(1979)25.

27. *Perspectieven voor de catechese in Nederland*. Verklaring van de Nederlandse bisschoppen. Sekr. RKK, Utrecht, 1982. 24 blz.

28. *Een weg in de catechese*. Briel aan teamleiders en -leidsters van katholieke basisscholen. NRK, Nijmegen, 1984. Bij deze brochure is tevens een "leeswijzer" verkrijgbaar.

29.J. Nieuwenhuis, *Twee geloven in één huis*. Het geïoioi van de tussengeneratie. Ambo, Baarn, 1983. 160 blz.

30. *Uit de grond van mijn hart*. Multimediaal projekt over geïoioiservaringen van jongeren en ouderen. KRO, Hilversum, 1984. Behalve het cursusboek zijn van dit projekt ook audio- en videocassettes verkrijgbaar én (bij het KPC te Den Bosh) een brochure met didaktische aanwijzingen.

31. Zie *Concilium* 1984/14 en 1985/5.

32.W. Saris, *Samen leren geloven*. Relatiecatechese. Gottmer, Haarlem, 1982. 288 blz.

33. Wat betreft kinderen kunnen genoemd worden: *Geloofsopvoeding aan jonge kinderen*. Kat. Centrum, Kampen, 1984; G. Liefvering, *Godsdienstige opvoeding; praktische literatuursuggesties*, in *Opstap* 5(1985)2, 112-121; Chr. Gäbler, *Handboekje over leren geloven met jonge kinderen*. Meinema, Delft, 1985; *Heb je wel gehoord ... Een handreiking voor gesprekken over geloven met kinderen*. Centr. v. Vormingswerk, Driebergen, 1984. 40 blz.; L. Marijnissen, *Liep Jezus over het water? Over geloven en gelovig opvoeden*. Gooi en Sticht, Hilversum, 1981. 208 blz.; H. Zink - J. Zink, *Komt onze poes ook in de hemel? Een eerlijke godsdienstige opvoeding voor kinderen tot zes jaar*. Zomer & Keuning, Ede, 1983. 160 blz.; I. Mieth, *Heeft God de muggen geschapen? Kinderen vragen een antwoord*. Patmos, Antwerpen-Amsterdam, 1981. 112 blz.; H. Tielicke, *Met kinderen praten over God*. Wegwijzer voor jonge ouders die het christelijk geloof willen doorgeven. Zomer & Keuning, Ede, 1981. 176 blz.; *Opvoeden en geloven*. Werkboek voor een projekt met ouders en kinderen. Kat. Centrum, Tilburg, 1983.

34.W. Ytsma - D. Brokerhol, *Godsdienstige opvoeding in het geding*. De grondslag en de knelpunten van diverse kanten belicht. Kok, Kampen, 1984. 208 blz.

35.Tj. v.d. Berk, *Vluchten kan niet meer*. Rapsodische verkenningen over catechese, school, geïoioi en opvoeding. Patmos, Antwerpen-Amsterdam, 1979. 175 blz. Voor een uitgebreide bespreking van dit boek zie *Verbum* 46(1979)8, 334-

367.

- 36.Tj. v.d. Berk, *Opvoeden in geloven*. Gedachten over school, gel 001 en opvoeding. KROIPatmos, Hilversum-Antwerpen, 1980. 192 blz.
- 37.W. v. Dongen, *Katechese in het voortgezet onderwijs*. Hedendaagse stromingen in Nederland vergeleken met elkaar en met kerkelijke documenten. NRK, Nijmegen, 1982. 62 blz.
38. *Tussen kansel en leslokaal*. Beschouwingen over de relatie kerk en school. Prot. Stichting Lectoraatvoorlichting, Voorburg, 1983. 48 blz.
- 39.Tj. v.d. Berk e.a., *Oe waarheid duurt maar één moment*. Uitgaan van de situatie in de catechese. Patmos/Kok, Antwerpen-Kampen, 1984. 152 blz.
- 40.J. v. Lier - J. Simons (red.), *Spanningen rond catechese*. Tijdsopname. HKI, Nijmegen, 1982. 100 blz.
41. Zie TvT 22(1982)3.
42. Zie *Verbum* 49(1982)1-2.
43. Zie *Verbum* 49(1982)7-8 en 50(1983)1.
44. *Katechese en andere levensbeschouwelijke vorming in het katholiek voortgezet onderwijs*. Een verkenning van keuzen t.b.v. beleidsontwikkeling. Studiekomm. NRK/NKSR, Nijmegen-Den Haag. Uig. KPC, Den Bosh, 1985. 80 blz. Vgl. ook het themanummer van *Verbum* over LEVO, 1985-7/8.
45. *Richtlijnen voor het onderzoek naar anti-judaïsme in catechetisch materiaal*. OJEC, Amsterdam, 1985. 44 blz.
46. *Het beeld van joden en jodendom in catechetische methoden*. Een onderzoek ten behoeve van predikanten, catecheten en producenten van catechetisch materiaal. Studiekomm. v.d. Raad v.d. verhouding van kerk en Israël en de Raad v.d. Catechese. Centr. v. Educatie, Driebergen, 1984. 60 blz.
- 47.M. v.d. Boom e.a., *Werkelijkheid en fictie in godsdienstonderwijs en catechese*. Een bundel opstellen, Meinema, Delft, 1983. 144 blz.
- 48.D. Brokerhol - W. Ytsma, *Een nieuwe kijk op godsdienstonderwijs*. Fundering en uitwerking van een thematische aanpak. SLO/CPS, Enschede-Hoevelaken, 1982. 76 blz.
- 49.D. Brokerhol - W. Ytsma, *Godsdienstonderwijs in het schoolwerkplan*. Bouwen aan een schoolvak door de ontwikkeling van een deelschoolwerkplan. SLO/CPS, Enschede-Hoevelaken, 1984. 76 blz. Stappen voor de verdere ontwikkeling van catechetische leer- en werkplannen t.b.v. de basisschool werden gedaan in *Planning van catechese op de basisschool* (NRK, Nijmegen, 1983. 130 blz.).
- 50.N. Bulter - P. Franken - J. Simons (red.), *Dossier bijbel en catechese*. HKI, Nijmegen, 1985. 452 blz.
- 51.N. Bulter - J. v. Lier - M. de Valk-Brouwer, *Open boek*. Inleiding op een serie projecten bijbelcatechese. HKI, Nijmegen, 1983. 32 blz.
52. *Rapport kinderbijbels*. NBG/KBS, Haarlem-Boxtel, 1972.
- 53.R. Smit, *Kinderbijbels vergeleken*. Een beschrijving van ruim vijftig kinderbijbels verkrijgbaar in het Nederlands taalgebied. Bijbels Museum en Bijbelse Werkplaats, Amsterdam, 1979; 1985² (herz. en aangevulde dr.).
- 54.J. v. Dreven, *Sprookjes, bijbel en kind*. Kok, Kampen, 1984. 65 blz.
- 55.J. Holland, *Verhalen en vertalen. Over het werken met bijbelverhalen in de kindergroep*. LCGR, Driebergen, 1985.
- 56.Th. Kersten - M. v.d. Leeden - J. Simons, *Naar Gods-beeld*. Een kijk- en praatboek. HKI, Nijmegen, 1984. 96 blz.
- 57.P. Franken - Th. Kersten, *Rijk van gerechtigheid*. Een kijk- en praatboek rond het

- Onze Vader. HKI, Nijmegen, 1985. 112 blz.
- 58.A. Kessler, *Sta eens even stil*. Een bundel verhalen om met drie oren naar te luisteren. Gottmer, Haarlem, 1977, 1985(6e). 224 blz.
- 59.A. Kessler, *Ontdek het zelf*. Verhalen en gedichten om te beluisteren ... te lezen ... en misschien soms te zien. Gottmer, Haarlem, 1978.
- 60.A. Kessler, *De feesten van het jaar*. Een verhalenboek over feesten en seizoenen. Gottmer, Haarlem, 1982. 304 blz.
- 61.W. Hesseis, *Tekenen van leven*. Beelden over vernietiging, onrecht, onderdrukking, vervreemding, dood, bezinning, opstaan, bevrijding. Westzaan, 1983.
- 62.*Al de dagen van ons leven*. Altiora, Averbode, 1986.
- 63.Aldus in de vooraankondiging van dit gezinsgeloofsboek.
- 64.H. Funnekotter, *Dag Vader God. 50 Liedjes voor "onze zorgenkinderen", voor peuters en kleuters en de kinderen van de basisschool*. Gooi en Sticht, Hilversum, 1985. 127 blz.
- 65.H. Bogers - W. Cranen - H. Funnekotter, *Verhalen over Jezus en zijn vrienden. Spelenderwijs ontmoeten kinderen Jezus en zijn vrienden*. Gooi en Sticht, Hilversum, 1985. 86 blz. Idem, *Sterke verhalen van Vader God. Spelenderwijs worden kinderen gewenkt naar het wonder van het leven*. Gooi en Sticht, Hilversum, 1985. 93 blz.
- 66.Misschien mogen hier genoemd worden voor het buitenland:
G. Adler - G. Vogelesen, *Un siècle de catéchèse en France 1893-1980*. Histoire-déplacements-enjeux. Beauchesne, Paris, 1981. 608 blz.; A. Läßle, *Kleine Geschichte der Katechese*. Kösel, München, 1981. 232 blz.; D. Piveteau - J. Dillon, *Resurgence of religious instruction. Conception and Practice in a World of Change*. REP, N.O.Indiana, 1977. 291 blz.
- 67.Zie *Verbum* 47(1980)7-8. 120 blz.
- 68.A. Lemmens, *Schoolcatechese in Nederland*. Gisteren, vandaag en morgen. Geschiedenis van de vorm en inhoud van de catechese in de basisschool in Nederland sinds de eeuwwisseling, speciaal gezien met het oog op de plaats en de taak van de priester in deze. Stichting Verkondiging, Roermond, 1981. 288 blz.
- 69.Zie voetnoten 22 en 24.
- 70.M. v. Hemert - L. Spruit - H. v. Zoelen, *Meetellen en meedoen*. Kerkelijke participatie in theorie en praktijk. Gooi en Sticht, Hilversum, 1982. 144 blz. (KASKI-rapport nr. 372).
- 71.L. Spruit - H. v. Zoelen, *Dopen ... ja, waarom eigenlijk?Onderzoek naar de motieven die ouders hebben om hun kind al dan niet te laten dopen in de katholieke kerk*. Gooi en Sticht, Hilversum, 1980. 160 blz. (KASKI-rapport nr. 362).
- 72.M. v. Hemert - M. Angenent-Vogt, *Wie vormt wie? Onderzoek naar de vormselpraktijk in Nederlandse parochies*. Gooi en Sticht, Hilversum, 1981.96 blz. (KASKI-rapport nr. 363).
- 73.L. Spruit, *Aan de tafel van de Heer*. De eerste communiepraktijk in Nederlandse parochies. De Horstink, Amersfoort, 1979. 116 blz. (KASKI-rapport nr. 353).
- 74.Zie *Opstap* 1985/3. Ook als losse brochure verkrijgbaar (HKI).